

Bevezetés a zsidó vallásba, 1. 2019/2020

ELTE Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Dr. Komoróczy Szonja Ráhel

komoroczy.szonja@hebraisztika.hu

www.hebraisztika.hu

A zsidó naptár

Naptár (לוח) – luniszoláris:

- holdhónapok; *molad* (מולד)
- napévek
- „szökőév” – minden 19 évben hét szökőév van: plusz egy hónap (ádár 2) beiktatása (3, 6, 8, 11, 14, 17 és 19. évben)

Hónapok:

niszán, ijjár, sziván, tammuz, áv, elul, tisri, hesván, kiszlév, tévét, sevát, ádár

- *haszer / male* (חסר/ מלא): 29 / 30 naposak

Ros hodes

ראש חודש

Num. 10:10

Vígasságotoknak napján és a ti ünnepeiteken és a ti hónapjaitok kezdetén fújjátok meg a kürtöket, az égőáldozataitok és a hálaáldozatitok felett: és lesznek nektek emlékeztetőül a ti Istenetek előtt. Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

- muszaf áldozat (Num. 28:11–15)
- eredetileg: tanúvallomás az új holdról
- *halakha*: munka engedélyezett; tilos böjtölni

Kiddus levana (קידוש לבנה)

Birkat ha-hama (ברכת החמה)

Napok, hetek

- naplemente
- sabbat / sábesz / שבת

Tekufa / tekufot (תקופה)

nap állása szerint a négy évszak: *niszan, tammuz, tisri, tévét*

Évek

- i.e. 3760
- kis időszámítás – 1240

Újévek

Misna Ros ha-sana 1:1

„Négy újév van: niszán hónap első napján a királyok és az ünnepek [a három zarándokünnep: peszah, savuot, szukkot] újéve, elul hónap első napján az állatok tizedének újéve – R. Eliezer és R. Simon szerint tisri hónap első napján. Tisri hónap első napja az évek újéve, a szombatévek és a jovél-évek kezdete, a vetés és a termények újéve. Sevat hónap első napja a fák újéve – Shammai iskolája szerint. Hillél iskolája szerint sevat hónap 15-e [a fák újéve].”

- – niszán 1
- – elul 1
- – tisri 1
- – sevát 15

Ünnepek

חג \ יום טוב \ מועד – *hag, jom tov, moed*

Tórai ünnepek:

- szombat és újhold
- félelmetes napok / *jamim noraim* (ימים נוראים)
- három zarándokünnep

Deut. 16:16-17

Háromszor az évben jelenjék meg minden férfi közüled az Örökkévaló, a te Istened színe előtt azon a helyen, amelyet kiválaszt: a kovásztalan kenyér ünnepén, a hetek ünnepén és a sátrak ünnepén. És ne jelenjék meg az Örökkévaló színe előtt üresen: ki-ki keze ajándéka szerint, az Örökkévaló a te Istened áldása szerint, amelyet adott neked.

- *peszah, savuot, szukkot* (+ *smini aceret*)
- köztes napok (חול המועד).

A zsidónegyed

- Zsidó utca / Zsidó negyed / Judenhof
- Intézmények:
 - iskola
 - zsinagóga
 - téli imahely
 - rabbi-lakás
 - *mikve*
 - kórház
 - vágóhíd – mészárszék
 - sütöde
 - községháza
 - bérlakások
- *kehilla / kehillat kodes / kahal*
(קהילה, קהילת קודש, ק"ק, קהל)

Tóra utáni bibliai ünnepek / emlénapok

- purim – Eszter könyve

Poszt-biblikus ünnepek / emlénapok

- hanuka

Fő böjtnapok

Modern (izraeli) ünnepek

- jom ha-soa
- jom ha-zikaron
- jom acmaut
- jom Jerusalajim

Az első / salamoni templomtól a zsinagógáig

- Salamoni templom leírása: I. Kir 6-8, II. Krón 2-4
- menóra
- oltár

- A jeruzsálemi templom és egy újkori zsinagóga tagolása
- zsinagóga / sul / stibl / templom
- synagoge / bet-kneszet /bet tefila / bet-midrás

- Kohen, Levi, Jisrael
- düchenolás

Zsinagóga

- synagoge / bet-kneszet / bet tefila / bet-midrás
- zsinagóga / sùl / stibl / klojz
- templom

Maimonidész, Az ima szabályai 11:2

„A zsinagógát a város legmagasabb pontjára kell építeni, ... és magasabbnak kell lennie a falainak, mint a városban található többi házé.”

- Mád
- Dohány utca
- Sopron

Ima ideje, helye

„Dániel pedig, amint megtudta, hogy alá lett írva az írás, bement a házába, és az ő felső termének ablakai Jeruzsálem felé nyíltak; és háromszor napjában térdre borult, imádkozott, és dicsérte az ő Istenét, amiként azelőtt cselekedett.”

(Dan. 6:10)

- helyszín
- irány
- Ablak
- Naponta háromszor (természet / ősapák / áldozatok): *saharit* (שחרית), *minha* (מנחה), *maariv* (מעריב)

A zsinagóga belső tere

ablak

aron ha-kodesh (tóraszekrény) (ארון הקודש)

dukhan (דוכן) – *düchen / düchenolás*

mizrah (keleti fal) (מזרח) / *mizrah-tábla*

szefer Tora (tóratekerecs) (ספר תורה)

parokhet (függöny) / *kaporet* (drapéria) (פרוכת, כפורת)

ner tamid (örökmécses) (נר תמיד)

amud (עמוד)

sivviti-tábla (שוויתתי)

ülőhelyek

bima (dobogó) (בימה)

ezrat nasim (női részleg) (עזרת נשים)

mehica (מחיצה)

menóra (מנורה)

kijor (kézmosó) (כיור)

kupa (persely) (קופה)

hüpe (huppa / esküvői baldachin) – *udvaron* (חופה)

Maimonidész, az Ima szabályai 11:1

Minden település, ahol lakik tíz zsidó, köteles előkészíteni egy helyet, ahol összegyűlnek imádkozni minden imaidőben – ezt nevezik *bet kneszet*-nek. A város lakói kényszeríthetik egymást a zsinagóga építésére és hogy vegyenek maguknak egy tekercs Tórát, *Neviimet* és *Ktuvimot*.

bTalmud, Megila 29a

Rabbi Simon ben Jochaj mondta: „Nézd, milyen kivételezett Izrael helyzete Isten előtt: bárhova is száműzettek, a *sekhina* (isteni jelenlét) velük van. ... Babilóniába száműzettek, a *sekhina* velük van.” Babilóniában hol? Abaje azt mondta: „Havcal zsinagógájában és a nehárdeai Saf vejatif zsinagógájában.” „Kis szentély leszek a számukra” (Jechezkiél 11:17) - Rabbi Jichak mondta: Ez a [vers a] babilóniai zsinagógákra és tanházakra vonatkozik.

bTalmud Berakhot 8a

Rés Lákis mondta: akinek van zsinagóga a városában, de nem jár oda imádkozni, azt rossz szomszédnak nevezik.

R. Mose Feinstein, Igrot Mose, OH 3:7

Aki úgy érzi, hogy egyedül imádkozva magasabb szintre jut a *kavana*, mint amikor közösségben imádkozik – mit tegyen? Mi élvez előnyt? A közösségben mondott ima vagy a több *kavana*? Szerény véleményem szerint, ha a minimális *kavana*-ja megvan akkor is, amikor a közösséggel imádkozik, akkor ezt helyes tennie, még ha a *kavana*-ja nem is lesz a legtökéletesebb, hiszen a közösségben való ima oly fontos, hogy akár egy mérföldet is köteles gyalogolni a teljesítéséért, viszont a kötelezőnél nagyobb *kavana* inkább csak egy fontos [kiegészítő] erény.

Misna, Megila 4:3

Nem mondunk közösségi imát, a kohaniták nem áldják meg a népet, nem olvasunk tóratekercset vagy prófétai könyveket, hacsak nincsenek jelen tizen.

Babilóniai Talmud, Megila 23b

Mi e szabályok forrása? Rabbi Hija ben Aba ezt mondta rabbi Johanan nevében: „Izrael népe között leszek megszentelve” (*Vajikra* 22:32). Ez azt jelenti, hogy minden megszentelés 10 ember jelenlétében lehetséges.

R. Mayer Rabinowitz

A minjen lényege, hogy független felnőttekből áll. Ezért zárták ki belőle a múltban a rabszolgákat, a gyerekeket és a nőket. Napjainkban azonban a nők független felnőttek, és ezzel megnőtt azok száma, akik megfelelnek ennek a meghatározásnak. Nincs rá bizonyíték, hogy az egyenlő kötelezettségi szint szükséges feltétel lenne ahhoz, hogy valakit beszámoljanak *a minjenbe*.

Napi háromszori ima

- *saharit* (שחרית):
„És fölkelt **Ábrahám** kora reggel, és elindult azon hely felé, ahol állt egykor az Örökkévaló színe előtt.” (Gen. 19:27)
- *minha* (מנחה)
„És kiment **Izsák** beszélgetni a mezőre estefelé” (Gen. 24:63)
- *maariv* (מעריב)
„Elérkezett (**Jákob**) egy helyre, és meghált ott, mert lement a nap” (Gen. 28:11)

Ima jellege

- Hanna imája (I Sámuel 1)
- *avoda se-ba-lev* (עבודה שבלב, szívbeli szolgálat)
- *kavvana* (כוונה)

Misna Berakhot 4,4

Aki megszokásból imádkozik, annak imája nem ima.

Talmud Berakhot 26b

Az imák az áldozatok helyett vannak.

Rambam, *Misne Tora*, „Hilkhot tfila” 1.4

Az egyszerű ember nem tudta megparancsolni nyelvének, hogy helyénvaló szavakat találjon kívánságai kifejezésére és az Örökkévaló dicsőítésére. Ezért Ezra és a Nagy Gyülekezet férfiai a maguk idejében bevezették a tizennyolc áldást (*smone eszre*). Az áldások közül az első három Istent dicsőíti, az utolsó három hálát ad az Örökkévalónak, míg a többi kérés az egyén és a közösség legfontosabb szükségleteinek kielégítéséért hangzik el. Ezeket mindenki megtanulta, így az egyszerű emberek is ugyanolyan érthetően tudtak imádkozni, mint a műveltebbek.

Imák gyűjteménye, hagyománya

- *nuszah* (נוסח, imamód)
- *minhag*: askenáz / szefárd / haszid / mizrahi / jemeni
- sziddur (סידור, hétköznapi imakönyv)
- mahzor (מחזור, ünnepi imakönyv)

Legfontosabb imák

- *Áldások*
- *Smone eszre / Amida / főima* (שמונה עשרה)
- *Kaddis* (קדיש)
- *Sma Jisrael* (שמע ישראל)

Áldások

berakha / brokhe (ברכה)

Talmud Berakhot 35b

Aki áldás nélkül élvezi a világ áldásait, az olyan, mintha meglopná az Örökkévalót és Izrael közösségét, ahogy az írva van: „Aki megrabolja atyját és anyját, és azt mondja: nincs bűn, társa ő a rontó embernek (Misle 28, 24).”

- élvezeti áldások
- parancsolatok teljesítésekor mondott áldások
- hálaadó áldások
- *bencsolás*
- *kiddus*

Kaddis

Dicsérjük és magasztaljuk az Ő nagy nevét, ámen, az Átala teremtett világban, s teljesedjék be uralma a mi életünkben és napjainkban, s Izrael egész háza életében, mielőbb, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen az Ő neve áldott mindörökké.

Legyen áldott, tiszteletteljes, fenséges, dicsőséges és magasztos az Ő szent neve, aki áldásra méltó.

Áldott Ő!

Minden valaha elmondott áldásmondásnál, ódánál, himnusznál és vigasztaló éneknél emelkedettebben mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen nagy békesség és élet számunkra és egész Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Aki békét szerez a magasságban, Ő teremtsen békét számunkra és egész Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

**Halljad Izrael / Sma Jisrael
(Deut. 6,4-9)**

שְׁמַע, יִשְׂרָאֵל : יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, יְהוָה אֶחָד.

Sma Jisrael Adonaj Elohenu, Adonaj ehad.

Halld Izráel: az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyedül.

És szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből. És legyenek ezek a szavak, melyeket én parancsolok neked ma, szíveden; és véssd be azokat fiaid elméjébe, és beszéljess róluk: otthon ültödben és az úton jártodban, lefektedben és felkeltedben. És kösd azokat jelül a kezedre; legyenek homlokkötőkül szemeid között; és írd fel azokat házad ajtófélfáira és kapuidra.

Zsinagógai funkciók

saliah cibbur (שליח ציבור, ש"ץ)

hazzan (חזן)

forzogerin (פארזאגערין)

rabbi (רבי)

rebbe

samesz / sammás (שמש)

gabbaj (גבאי)

kohen, levi (כהן, לוי)

minjan / minjen (מנין)

derasa / dróse (דרשה)

Kohanita / Ároni áldás / *düchenolás* (Num. 6, 23-27)

Így áldjátok meg Izráel fiait, mondván nekik:

„Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg téged.

Világosítsa meg az Úr az ő orcáját néked, és könnyörüljön rajtad.

Fordítsa az Úr az ő orcáját tereád, és adjon neked békességet.”

Ha így az én nevemet Izráel fiaira teszik, én megáldom őket.

יְבָרְכֶךָ יְהוָה, וַיְשַׁמְרֶךָ.

יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיַּחֲנֶנֶךָ

יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם

A zsidónegyed

- Zsidó utca / Zsidó negyed / Judenhof
- Intézmények:
 - iskola
 - téli imahely
 - rabbi-lakás
 - *mikve*
 - kórház
 - vágóhíd – mészárszék
 - sütöde
 - községháza
 - bérlakások
- *kehilla / kehillat kodes / kahal*
(קהילה, קהילת קודש, ק"ק, קהל)

Életszakaszok

Misna, Pirke avot 5:21

בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחפה, בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכח, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשיוח, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם :

„Öt évesen a Tórához, tíz évesen a misnához, tizenhárom évesen a parancsolatokhoz, tizenöt évesen a Talmudhoz, tizennyolc évesen a hüpe alá áll. Húszévesen felnőtt ember. Harmincévesen ereje teljében van. Negyvenévesen az értelem embere. Ötvenéves korában képes bölcs tanácsot adni. Hatvan az öregedés kora. Hetven az ősz hajé. Nyolcvan az aggkoré. Kilencven évesen görnyedten jár. A százéves mintha már nem is élne.”

Születés

- Elsőszülött (*bekhor*, בכור)
- *Salom zakhar* (שלום זכר)
- névadás
- *brisz* (/ *brit mila*, ברית מילה), *mohel*, *kvater*, *szandek*, Eljahu széke

Gen. 17:9-14

Majd ezt mondta Isten Ábrahámnak: Te pedig tartsd meg szövetségemet, meg utódaid is nemzedékről nemzedékre! Így tartsátok meg szövetségemet, amelyet veletek és utódaitokkal kötök: metéljenek körül nálatok minden férfit! Metéljétek körül szeméremtestetek bőrét, ez lesz a veletek kötött szövetségem jele. Nyolcnapos korában körül kell metélni nálatok minden fiúgyermeket nemzedékről nemzedékre, akár a házban született, akár pénzen vásárolták valami idegentől, aki nem a te utódaid közül való. Körül kell metélni azt is, aki a házban született, azt is, akit pénzen vásároltak. Ott lesz az én szövetségem a testeteken örök szövetségként. A körülmetéletlen férfi, akinek nem metélték körül szeméremteste bőrét, az irtassék ki népe közül, mert elutasította szövetségemet.

Gyermekkor

- *pidjon ha-ben* (פדיון הבן)
- *halaka* (חלקה) / *opserenis* (אָפּשערעניש)
- *bar / bat micva*

Nevelés

לחופה, לקידושין ולמעשים טובים „A hüpére, esküvőre és a jócselekedetekre”

Misna Pea 1:1

Ezeknek a dolgoknak nincs meghatározott minimális mértéke (*siur*): a mezők széle (*pea*), az első gyümölcsök, a megjelenés [Jeruzsálemben zarándokünnepen], a jócselekedet és a Tóra-tanulás. És ezek azok, amelyeknek a gyümölcsét az ember ebben a világban élvezheti, de a sugara megmarad az eljövendő világban is: az apa és anya tisztelete, a jócselekedet, békéltetés ember és társai között. A Tóra-tanulás azonban annyit ér, mint mindez együtt.

Nevelés, tanulás

„A tanház (bét ha-midrás) szentsége szigorúbb, mint a zsinagógáé (bét ha-kneszet).”

(Sulhan arukh, Hilkhot Talmud Tora, 246,17)

- *Héder* חדר
 - *melamed*
- *talmud-tóra* תלמוד תורה
- *jesiva* ישיבה
 - jesiva-bóher
 - rabbi
 - talmid haham
- *kollel* - felnőtt tanulókörök

Betérés / *giur*

- Ki a zsidó?
- גר צדק / ger cedek (igaz betért)
- Rut 1,16-17

„Mondta Rúth : Ne unszolj engem, hogy elhagyjalak, visszatérve mellőled; mert a hová te mész, megyek én s a hol meghálsz, hálok meg én, néped az én népem, istened az én istenem; ahol meghalsz te, halok meg én és ott akarok eltemetve lenni. Úgy tegyen velem az Örökkévaló és úgy folytassa, csak a halál választ el tőled engemet.”

- Fázisok:
 - lebeszélés
 - tanulás
 - vizsga (bet din előtt)
 - brisz +/- mikve
 - befogadás

Házasság

- monogámia
- vegyesházasság
- házassági tilalmak (Lev. 18)

Esküvő

- *siddukh, sadkhen* (שידוך, שדכן) – párválasztás, *matchmaker*
- Eljegyzés: *vort* (וואָרט), *tnajim* (תנאים), tányértörés, *nedanja / nadn* (נדניא, נדן)
- *aufruf* (אויפֿרוף)
- *mikve*
- *Badekn*
- *hüpe*
- *eruzin, kiddusin, nisszuin* (ארוסין, קידושין, נישואין)
- *ketuba, tanuk, bor, gyűrű, pohártörés*
- *jihud*
- *seva berakhot* (שבע ברכות)

Családi tisztaság

- *nidda* (נידה)
- *mikve* (מקוה)

Mikve

Lev. 11-17, különösen: Lev. 15:19-32

- rituális tisztaság: טהרה, טמאה, (*tahara / tohora, tüme*)
- nem fizikai, hanem spirituális tisztaság – *kavana*

Ma:

- edények
- betérés
- spirituális tisztaság
- családi tisztaság: טהרת משפחה (*tohorat mispaha*), נידה (*nidda*)

Mikve fizikai előírásai:

- esővíz
- forrásvíz
- folyó / tó / tenger
- hogyan jut oda a víz
- mikve mérete (3x1x1 *amma*)
- víz mennyisége (40 *szea* víz)

R. Jichak ben Mose, *Or zarua* (XIII. század első fele)

Én, e sorok szerzője, elvetődtem Hágár földjére, Budunba [Buda] és Osztrigomba [Esztergom], ahol a Tveria-beliekhez hasonló meleg vizű források buzognak fel a földből, és azt kérdezték tőlem, hogy ezek alkalmasak-e arra, hogy a nők megmerítkezzenek bennük, mert aggályuk volt ez iránt, a vizük ugyanis forró. Azt tanítottam nekik, hogy alkalmasak.

Válás

„Kétféle módon kapja vissza a nő az önállóságát: ha a férje válólevelet ad, vagy ha meghal.”
(bKiddusin 2a)

- *gerusin* (גרשין)
- *get* (טג)
- *aguna* (עגונה)
- *jibbum, halica* (חליצה, ייבום) – Deut. 25:5-10

Deut. 25:5. Ha együtt laknak testvérek és meghal az egyik közülük, és fia nincs neki, ne legyen a halottnak felesége (családon) kívül idegen férfié, sógora menjen be hozzá és vegye őt nőül, sógorsági házassággal vegye el. 6. És legyen, az elsőszülött, akit szülni fog, maradjon meghalt testvére nevében, hogy ne töröltessék a neve Izraelből. 7. De ha nem akarja a férfi elvenni sógorasszonyát, akkor menjen ki sógorasszonya a kapuba, s vénekhez és mondja: Sógorom vonakodik fenntartani az ő testvérének nevét Izraelben, nem akar engem sógorsági házassággal elvenni. 8. És hívják meg városának vénei és szóljanak hozzá; ő meg odaáll és azt mondja: Nem akarom elvenni, 9.akkor lépjen oda sógorasszonya hozzá a vének szemei láttára, húzza le saruját a lábáról és köpjön ki előtte; szólaljon föl és mondja: Így történjék a férfiúval, aki nem építi föl testvérének a házat. 10. És neveztesék el Izraelben: Saruja – lehúzottak háza.

Beteg, haldokló

- beteglátogatás (bikkur holim / ביקור חולים)
- „Refua selema!”
- *„Négy dolog változtatja meg a végzetet: Jótékonyság, imádkozás, a név megváltoztatása és a tettek megváltoztatása.”* (b Ros hasana 16b)
- Végrendelet (rabbik)
- bűnvallás
- „Áldott az igazságos bíró”

A halott körüli feladatok

- a halott méltósága (kevod ha-mét / כבוד המת)
- őrzés (virrasztás)
- halottmosdatás, *tohora* (טהרה)
- Kitli, takhrihim
- Hevra Kadisa

Temetés

- keria קריעה

Gyász

- A gyász fokozatai:
 1. Temetésig
 2. 7 nap (süvét ülni)
 3. 30 nap (slosim)
 4. 1 év (11 hónap)
- Kaddis-mondás
- Jahrzeit / jorcájt
- *Jizkor*

Temetőlátogatás

- kavics
- kézmosás, fűtépés
- Zarándoklat: kvitli, mécses

Temető

- bét ha-hajjim (Jes. 26,19) / בית החיים;
- bét ha-olam / בית העולם
- szertartási épület / cidduk ha-din
- Derekh / ezrat kohanim
- rabbi-sor, gyereksírok
- Ohel
- Exhumálás kérdése